

درس خارج فقه استاد حمید درایتی

جلسه اول، ۲۰ شهریور ۱۴۰۰

موضوع: کتاب الشركة/ شرکت تعاونی / تعریف - اقسام

مقدمه

از آنجا که شرکت های تجاری در ساختار اقتصادی کشور نقش بسیار کلانی داشته و به مراتب از شرکت های مدنی (شرکت فقهی) پر کاربردتر و در اقتصاد تأثیرگذار تری باشند، سزاوار است که يك فقيه به انواع شرکت های تجاری نیز نظر داشته باشد و ماهیت و آثار حقوقی آن را نیز از منظر فقه و شریعت مورد بررسی و تحلیل قرار دهد. در مباحث گذشته به بررسی شرکت های سهامی و تضامنی پرداختیم اما یکی دیگر از شرکت هایی که قانون گذار در قانون تجارت آن را به رسمیت شناخته است [1]، شرکت های تعاونی تولید و مصرف می باشد که در این نوشتار به دنبال بررسی فقهی آن می باشیم . [2] قبل از ورود به اصل بحث، تذکر به چند نکته ضرورت دارد:

اول - بدیهی است که تحلیل فقهی هر مسأله ای موقوف بر تشخیص موضوع و شناخت ماهیت و ممیزات آن می باشد، فلذا بخش عمده ای از مباحث حاضر نیز مربوط به مطالب ساختاری شرکت های تعاونی و ارائه آراء حقوقی پیرامون آن خواهد بود تا به تصویر صحیحی از شرکت های تعاونی بدست آید و مقدمه ای برای تحلیل فقهی آن باشد.

دوم - اگرچه قانون گذار آراء خود را به صورت متن و مواد قانونی ارائه داده است اما در موارد فراوانی اختلاف ظاهری بین چند ماده قانونی و یا برداشت های متعددی از يك متن قانونی وجود دارد که همین امر موجب اختلاف رویه حقوق دانان و تفسیر از قانون گردیده است، همچنان که در فهم عبارات فقهی نیز تفاوت در شرح و تبیین بین فقهاء وجود دارد. بنابراین گاهی برای رسیدن به مقصود قانون گذار نیز لازم است در مواد قانونی اجتهاد شود و در ضمن رجوع به کلام حقوق دانان به نظریه ثواب رسید و بین مواد قانونی جمع نمود. از این نکته روشن می شود که اصل جمود بر متن قانون و کلام حقوق دانان مردود خواهد بود.

سوم - ما نه تنها در مقام شناسایی نقش اقتصادی شرکت های تعاونی در نظام مالی و توسعه يك کشور نیستیم بلکه حتی در مقام کشف ارتباط آن با مذاق شریعت و کلیات اقتصادی ارائه

شده در اسلام نیز نخواهیم بود. بنابراین آنچه در حال حاضر مقصود ماست بررسی حقوقی شرکت های تعاونی و تحلیل فقهی آن می باشد.

چهارم - بسیاری از قواعد اساسی در شرکت های تجاری مانند شخصیت حقوقی شرکت در ضمن مبحث شرکت های سهامی به تفصیل گذشت و تحلیل فقهی آن ارائه شد، فلذا در این بحث صرفا بدان اشاره خواهد شد، همچنان که مباحث فقهی مرتبط به اصل مشارکت و احکام آن نیز در ضمن کتاب الشركة بررسی گردیده است. باید توجه داشت که اگرچه قانون گذار شرکت های تعاونی را از دو منظر شکلی و محتوایی مورد تبیین قرار داده است اما از آنجا که مباحث شکلی شرکت های تعاونی (مانند فرآیند تشکیل و ثبت شرکت و کیفیت اداره آن و برگزاری مجامع و نحوه اتخاذ آراء شرکاء و...) دخالتی در تحلیل فقهی ماهیت شرکت نداشته، خارج از محل بحث می باشد. بنابراین تمام نگاه ما به خصوص قوانین مدونی خواهد بود که توضیح محتوا و ماهیت شرکت های تعاونی پرداخته اند.

فصل اول - شرکت های تعاونی از منظر حقوق

اساسا با صرف نظر از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که نظارت عام بر تمام سیاست های کلان کل کشور دارد، سه دسته از قوانین مصوب، ناظر بر خصوص شرکت های تعاونی می باشد که عبارتند از:

- مواد ۱۹۰ تا ۱۹۴ قانون تجارت.
- قانون شرکت های تعاونی مصوب ۱۳۵۰-۳-۱۶ که در سال های ۱۳۵۰ و ۱۳۵۲ و ۱۳۵۴ مورد اصلاح قرار گرفته است.
- قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۰ که در سال ۱۳۹۳ مورد اصلاح قرار گرفته است.

لازم به ذکر است که قانون گذار قانون شرکت های تعاونی را برای يك دوره پنج ساله و به صورت آزمایشی تدوین کرده و نسبت به آن پیش بینی تغییر و اصلاحات نموده است . [3] مضافا به اینکه در ماده ۱۴۸ اصلاحیه قانون شرکت های تعاونی [4] تمام قوانینی که با مواد آن مغایرت داشته باشد را ملغی نموده است همچنان که در ماده ۱۷۷ اصلاحیه قانون بخش

تعاونی اقتصاد [5] نیز تمام قوانین مغایر با مواد آن را ملغی اعلام کرده است. بنابراین تمسك به قانون تجارت صرفا در مواردی ممکن خواهد بود که با مواد قانون شرکت های تعاونی مغایرت نداشته باشد و همچنان که اخذ به قانون شرکت های تعاونی نیز صرفا منحصر به مواردی می باشد که با مواد اصلاحیه قانون بخش تعاونی اقتصاد در تغایر نباشد، اگرچه که مقصود قانون گذار از مغایرت تبیین نشده و دقیقا معلوم نیست. همچنین از بررسی مجموع قانون بخش تعاونی اقتصاد بدست می آید که قانون گذار در این متن قانونی، نسبت به تمام مباحث شرکت تعاونی ورود نکرده و همچنان قانون شرکت های تعاونی از جامعیت بیشتری برخوردار است.

بعد از تبیین مواد قانونی ناظر بر شرکت های تعاونی و اعتبار سنجی بین آن ها، به بررسی محتوای شرکت تعاونی می پردازیم.

بخش اول - تعریف شرکت های تعاونی [6]

ماده ۲ اصلاحیه قانون شرکت های تعاونی:

شرکت تعاونی شرکتی است که از اشخاص حقیقی یا حقوقی که به منظور رفع نیازمندی های مشترک و بهبود وضع اقتصادی و اجتماعی اعضاء از طریق خودیاری و کمک متقابل و همکاری آنان موافق اصولی که در این قانون مصرح است، تشکیل می شود.

توجه به این نکته نیز ضروری است که شرکت های تعاونی از اقسام شرکت های اشخاص است (مانند شرکت تضامنی) که رکن اساسی در تصمیم گیری های آن، اعضاء هستند برخلاف شرکت های اموال (مانند شرکت سهامی) که احکام و آثار شرکت تابع سرمایه است نه سرمایه گذار.

شرکت های تعاونی ای که در راستای فعالیت مشترك و خدمات به صنف واحد تشکیل شده باشند، تحت يك اتحادیه درخواست دهند آمد و تمام این اتحادیه ها، زیر مجموعه اتاق تعاون خواهند بود.

بخش دوم - اقسام شرکت های تعاونی

ماده ۱۹۰ قانون تجارت:

شرکت تعاونی تولید شرکتی است که بین عده از ارباب حرف تشکیل می‌شود و شرکاء مشاغل خود را برای تولید و فروش اشیاء یا اجناس به کار می‌برند.

ماده ۱۹۲ قانون تجارت:

شرکت تعاونی مصرف شرکتی است که برای مقاصد ذیل تشکیل می‌شود:

۱- فروش اجناس لازمه برای مصارف زندگانی اعم از اینکه اجناس مزبوره را شرکاء ایجاد کرده یا خریده باشند.

۲- تقسیم نفع و ضرر بین شرکاء به نسبت خرید هر یک از آنها.

[1] ماده ۲۰ قانون تجارت: شرکتهای تجارتی بر هفت قسمت است: (۱) شرکت سهامی (۲) شرکت با مسئولیت محدود (۳) شرکت تضامنی (۴) شرکت مختلط غیر سهامی (۵) شرکت مختلط سهامی (۶) شرکت نسبی (۷) شرکت تعاونی تولید و مصرف.

[2] اگرچه به لحاظ قانونی شرکت های تعاونی از اقسام شرکت های تجاری شمرده شده است اما حقیقتاً از شرکت های همیاری بوده که به قصد تأمین مایحتاج اعضاء خود تشکیل می شود و سودآوری بودن آن غرض اساسی از تأسیس نمی باشد.

[3] ماده ۱۴۹ اصلاحیه قانون شرکت های تعاونی: این قانون به مدت پنج سال به صورت آزمایشی اجرا خواهد شد و هرگاه در این مدت وزارت تعاون و امور روستاها با توجه به نتایج تحقیقات انجام شده وسیله مرکز تحقیقات روستایی این وزارت (موضوع ماده ۱۵ قانون تشکیل شرکت های سهامی زراعی) که از این پس مرکز تحقیقات وزارت تعاون و امور روستاها نامیده خواهد شد تغییرات و اصلاحاتی را در این قانون لازم تشخیص دهد جهت تصویب به کمیسیون های تعاون و امور روستاهای مجلسین تقدیم می نماید و این تغییرات و اصلاحات پس از تصویب قابل اجرا است. دولت مکلف است در پایان مدت پنج سال لایحه نهایی را جهت تصویب مجلسین تقدیم نماید، مادام که لایحه نهایی به تصویب نرسیده مقررات این قانون و مصوبات کمیسیون های مذکور لازم الاجرا خواهد بود.

[4] ماده ۱۴۸ اصلاحیه قانون شرکت های تعاونی: کلیه این قوانین و مقررات مغایر با این قانون ملغی است و در قوانین بعدی نیز نسخ یا اصلاح مواد و مقررات این قانون باید صریحاً قید شود.

[5] ماده ۷۷ اطلاعیه قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران: کلیه قوانین و مقررات مغایر این قانون ملغی است.

[6] تعاون به معنای باهم کارکردن برای انجام یک هدف مشترک در طول ادوار تاریخی وجود داشته است به عبارت دیگر تعاون اقتضای زندگی اجتماعی بوده است. شرکت تعاونی شرکتی است که برای فعالیت در امور مربوط به تولید و توزیع، در جهت اهداف مطرح در قانون بخش تعاونی و به منظور بهبود وضع اقتصادی و اجتماعی اعضاء از طریق همکاری و تشریک مساعی آن ها با رعایت قانون مذکور تشکیل می شود. بنابراین در شرکت تعاونی هدف شرکاء شرکت از تأسیس، مشارکت برای تحصیل کالا و خدماتی با قیمت ارزان تر و حذف واسطه ها بین تولید کننده و مصرف کننده است. به عبارت دیگر هدف از تأسیس شرکت تعاونی کسب نفع و سودآوری برای اعضاء نیست بلکه مؤسسين و اعضاء به دنبال همکاری و تعاون در جهت کاهش هزینه ها و جلوگیری از مضرات احتمالی اند.